

УДК 327(57:520)"1991/2016"

УДОВІК ВІОЛЕТТА,

у 2013 р. закінчила очну аспірантуру

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ (1991-2016 рр.)

У статті розглянуто концептуальні основи політики Японії щодо пострадянських країн та проаналізовано еволюцію її зовнішньої політики в регіоні з моменту розпаду Радянського Союзу до часів уряду прем'єр-міністра С. Абе, тобто з 1991 р. до 2016 р. Основну увагу приділено зовнішньополітичним ініціативам Японії "Євразійська дипломатія", "Центральна Азія плюс Японія" та "Арка свободи та процвітання", а також фінансовій допомозі країнам регіону. Визначені проблемні сфери та перспективи подальшого розвитку відносин Японії з пострадянськими країнами.

Ключові слова: Японія; пострадянські країни; Україна; "Євразійська дипломатія"; "Арка свободи та процвітання".

Постановка проблеми та стан її вивчення. Пострадянський регіон займає особливе місце в зовнішньополітичній стратегії Японії. Перш за все, він включає Росію - безпосереднього сусіда Японії, з яким вона має складні відносини через невирішене питання щодо належності Курильських островів. По-друге, до колишнього Радянського Союзу входили країни Центральної Азії, багаті на природні ресурси. Для Японії, що залежить від імпорту енергоносіїв на більш ніж 90 %, диверсифікація джерел їх поставок є завданням національної безпеки. По-третє, до цього регіону належить Україна, яка є важливим партнером Японії з демократії на пострадянському просторі. А у зв'язку з окупацією Кримського півострова Росією у 2014 р. стратегічна важливість України в зовнішньополітичній стратегії Японії значно підвищилась. Саме тому вивчення еволюції політики Японії в регіоні, проблем та перспектив її подальшого розвитку є актуальною темою дослідження.

Актуальність дослідження також полягає у тому, що у вітчизняній історіографії існує небагато наукових праць, присвячених міжнародним відносинам Японії. Серед основних слід виділити дослідження С. Шергіна, С. Проня, І. Погорелової, О. Радченко та О. Микала, що охоплюють політику Японії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також її відносини з АСЕАН та ЄС. Щодо співробітництва Японії з пострадянськими країнами, то дослідженням російсько-японських відносин займається О. Шаповалова. Стосункам між Україною та Японією приділено увагу в працях українських дипломатів Ю. Костенко, М. Кулінича та В. Александрюка. Проте не існує праць, де розглядалися б відносини Японії з пострадянським регіоном у цілому.

Метою статті є аналіз концептуальних основ політики Японії щодо пострадянських країн та еволюції її зовнішньої політики в регіоні в період з моменту розпаду Радянського Союзу до часів уряду прем'єр-міністра С. Абе, тобто 1991-2016 рр. Для досягнення мети передбачено вирішення таких завдань:

- розглянути стратегію та зовнішньополітичні ініціативи Японії на пострадянському просторі;
- проаналізувати політику чинного уряду Японії на чолі з прем'єр-міністром С. Абе щодо країн регіону;

- визначити проблеми та перспективи подальшого розвитку відносин між Японією та пострадянськими країнами.

Виклад основного матеріалу. Закінчення "холодної війни" створило нові можливості для розбудови зовнішньої політики Японії на пострадянському просторі. Офіційна стратегія Японії щодо країн колишнього СРСР включала такі елементи: (1) розвиток політичного діалогу та гуманітарний обмін; (2) надання офіційної допомоги розвитку (ОДР) та гуманітарної допомоги для підтримки країн регіону в побудові державності, демократії та ринкової економіки, а також (3) заохочення економічної співпраці та обміну в приватному секторі та (4) сприяння взаєморозумінню та культурному обміну [1, с. 5-6].

На основі вищезазначеної стратегії 28 грудня 1991 р. японський уряд визнав усі нові незалежні держави, за винятком Грузії (незалежність Грузії було визнано у квітні 1992 р.). У період із січня до вересня 1992 р. з ними було встановлено дипломатичні відносини: 26 січня - з Білоруссю, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Узбекистаном та Україною; 16 березня - з Молдовою; 22 квітня - з Туркменістаном; 3 серпня - з Грузією; 7 вересня - з Азербайджаном та Вірменією¹.

У січні 1993 р. у найбільш населених країнах регіону, а саме: у Білорусі, Казахстані, Узбекистані та Україні (за сумісництвом розташоване Посольство Японії в Республіці Молдова) були відкриті японські посольства. Слід зазначити, що вибір Японії припав на країни, що успадкували від Радянського Союзу ядерну зброю, - Білорусь, Казахстан та Україну, а також на важливого потенційного економічного партнера в енергетичній сфері - Узбекистан. У квітні 1993 р. у Департаменті Європи та Азії Міністерства закордонних справ Японії було засновано відділ Співдружності Незалежних Держав (СНД) [Там само, с. 4].

Метою стратегічної та першочергової важливості для Японії після розпаду Радянського Союзу став пошук

¹ Веб-сторінки Посольств Японії в зазначених країнах.

шляхів вирішення питання Курильських островів у відносинах із Росією. Проте це питання не буде розглянуто детально в нашій статті, оскільки є комплексним і потребує окремої уваги.

Значною складовою політики Японії щодо країн колишнього СРСР на початку 1990-х рр. стала фінансова допомога. У жовтні 1991 р. японський уряд прийняв рішення щодо надання пострадянським країнам грантової допомоги в розмірі 2,5 млрд дол. США, що в сумі з іншими заходами склало майже 3 млрд дол. США. Допомога Японії включала технічну та гуманітарну допомогу, а також підтримку у сфері сприяння торгівлі [2].

Другим важливим напрямком політики Японії щодо пострадянських країн стало сприяння нерозповсюдженню зброї масового знищення. У 1993 р. на Спільній міністерській конференції з підтримки Росії, яку було проведено перед самітом "Великої сімки" в Токіо в 1994 р., прем'єр-міністр Японії К. Міядзава офіційно заявив про надання 100 млн дол. США для підтримки ліквідації ядерної зброї в країнах колишнього Радянського Союзу. У 1993-1994 рр. Японія уклала з Росією, Україною, Казахстаном і Білоруссю двосторонні угоди про співпрацю та заснувала відповідні комітети. Зусилля Японії в цій сфері були продовжені на Кельнському саміті 1999 р., під час якого прем'єр-міністр К. Обуті заявив про виділення 200 млн дол. США, що включали невикористану частину допомоги 1993 р., на реалізацію нових проектів [3].

У політичному плані Японія приділяла особливу увагу країнам Центральної Азії. Перш за все, головний інтерес Японії у відносинах із цими країнами полягав в економічній сфері. Регіон Каспійського моря, який називають "другим Близьким Сходом", дуже багатий на нафту та газ. Тому для Японії, яка залежить від імпорту ресурсів на 94 % [4], диверсифікація джерел постачання енергоресурсів за рахунок країн Центральної Азії є однією з найбільш пріоритетних національних задач. Важливим імпульсом у цьому сенсі стало прийняття в 1993 р. Міністерством зовнішньої торгівлі й промисловості Японії "Білої книги з енергетичної політики", яка заохочувала використання природного газу як альтернативи близькосхідній нафті для забезпечення енергетичної диверсифікації. Розбудова відносин із центральноазійськими республіками також уважалася своєрідною дипломатичною картою у відносинах із Росією. Стабільність та демократичний розвиток цього регіону були також дуже важливим напрямком для Японії в контексті стабілізації Північної Азії в цілому.

Японські відносини із центральноазійськими державами можна розділити на три періоди: період двосторонніх відносин (1992-1997 рр.), започаткування "Євразійської дипломатії" (1997-2004 рр.) та сучасний період співробітництва в рамках ініціативи "Японія плюс Центральноазія" (2004-до ц. ч.) [5, с. 132]. Перший період було відмічено активним політичним діалогом між Японією та деякими середньоазійськими республіками. У 1992 р. міністр закордонних справ Японії М. Ваганабе вперше відвідав країни СНД, здійснивши візит до Киргизстану та Казахстану. У квітні 1993 р. до Японії було запрошено президента Киргизстану А. Акаєва, який першим серед пострадянських лідерів відвідав Японію. Слідом за ним у квітні 1994 р. Японію відвідав президент Казахстану Н. Назарбаєв, а в травні цього ж року - президент Узбекистану І. Карімов [1, с. 8].

Уряд Японії також розпочав надавати фінансову допомогу центральноазійським країнам та в 1993 р. домігся від Організації економічного співробітництва та розвитку включення п'яти республік до списку країн,

що розвиваються, що дозволило Японії розпочати надання офіційної допомоги розвитку. Першою країною, що отримала ієновий кредит серед країн СНД у рамках ОДР, став Киргизстан (39,73 млн дол. США в 1994 р.) [6].

У приватному секторі в цей період можна було спостерігати активність японських компаній, що бажали отримати права на буріння нафти, сподіваючись створити великі спільні проекти з місцевими та міжнародними нафтовими компаніями. Проте добрі політичні відносини не призвели до помітного прогресу. Амбітний план Японії створити трубопровід із Центральної Азії в Японію зіткнувся з різноманітними труднощами, а відсутність комерційного прогресу призвела до критики того, що в Японії не було чітко визначеної стратегії в регіоні [7, с. 41-42].

У результаті цих подій японським урядом було прийнято зовнішньополітичну концепцію під назвою "Євразійська дипломатія", яку було вперше запропоновано членом японського парламенту К. Обуті та остаточно закріплено в промові прем'єр-міністра Японії Р. Хасімото в 1997 р. Основною метою цієї концепції було проголосити японський дипломатичний курс стосовно Росії, Китаю та регіону "Шовкового шляху", що охоплює колишні радянські республіки Центральної Азії та Кавказу [8].

Такий широкий географічний діапазон був винятковим випадком для японської зовнішньої політики після Другої світової війни. Разом із тим, він не підминяв традиційні основи політики Японії, такі як посилення японсько-американського союзу та співпрацю з регіональними структурами АСЕАН та АТЕС. Запропонувавши "Євразійську дипломатію", Р. Хасімото шукав можливості побудувати більш багатосторонній підхід до Євразійського континенту, підтримуючи тісні двосторонні відносини із США.

У відносинах із країнами Центральної Азії Р. Хасімото виділяв три напрями для співпраці: (1) політичний діалог, спрямований на зміцнення довіри і взаємного розуміння; (2) економічне співробітництво та співпраця з освоєння природних ресурсів, спрямовані на сприяння процвітанню, а також (3) співпраця з посилення миру через нерозповсюдження ядерної зброї, демократизацію та зміцнення стабільності [8].

"Євразійська дипломатія" послужила важливим стимулом для подальшого розвитку політичного та економічного діалогу Японії з країнами регіону. У жовтні 1997 р. Японію вдруге відвідав президент Киргизстану А. Акаєв, у грудні 1999 р. - президент Казахстану Н. Назарбаєв, а в липні 2002 р. - президент Узбекистану І. Карімов.

Великий інтерес до середньоазійських республік проявили і японські економічні кола. У травні 1998 р. японська економічна місія Кейданрен на чолі з головою цієї організації С. Тойода відвідали Узбекистан і Казахстан у пошуках нових інвестиційних можливостей. У 1999 р. міністр закордонних справ Японії М. Такамура відвідав Узбекистан, а у 2002-2003 рр. у Таджикистані та Киргизстані було відкрито японські посольства [7, с. 43-44].

Наступним кроком для Японії в Центральної Азії стало створення багатостороннього регіонального діалогу "Центральна Азія плюс Японія", метою якого є зміцнення співробітництва між Японією та країнами Центральної Азії, а також розширення діалогу між самими республіками з Японією як посередником. Ідею створення цього механізму було запропоновано у 2004 р. міністром закордонних справ Японії Й. Кавагуті під час її візиту до Казахстану для таких країн, як

Казахстан, Таджикистан, Узбекистан і Киргизстан. Туркменистан, зберігаючи свою позицію позитивного нейтралітету, брав участь у діалозі як спостерігач [9].

У 2006 р. під час зустрічі в рамках діалогу "Центральна Азія плюс Японія", проведеної в Токіо, було затверджено "План дій" цього форуму, який складався з таких п'яти напрямків: (1) політичний діалог, (2) внутрішньорегіональне співробітництво, (3) сприяння бізнесу, (4) інтелектуальний діалог, а також (5) культурний та гуманітарний обмін [10].

Політичний діалог було вирішено підтримувати подальшими зустрічами міністрів закордонних справ (проведені у 2004 р., 2006 р., 2010 р. та 2014 р.) та співпрацею на міжнародному рівні в ООН. Партнери Японії по цьому діалогу підтвердили підтримку її кандидатури на посаду постійного члена Ради Безпеки цієї організації.

Серед причин подальшої розбудови відносин Японії з країнами Центральної Азії важливу роль відіграли політичні мотиви. У 2001 р. у результаті інституціоналізації "Шанхайської п'ятірки" було засновано Шанхайську організацію співробітництва, що включала Китай, Росію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан. Для Японії ця подія означала потенційну ізоляцію в регіоні та порушення балансу сил на користь Китаю

та Росії. Тому можна стверджувати, що її природною реакцією стало зміцнення відносин із країнами Центральної Азії шляхом заснування форуму "Японія плюс Центральна Азія".

Значущість Центральної Азії для Японії відображена не тільки в її політичних ініціативах, а й у розмірах фінансової допомоги, що надається країнам регіону. У період з 1994 р. до 2014 р. Японією було надано 532,544 млрд ієн країнам Центральної Азії в якості офіційної допомоги розвитку, що складається з державних кредитів, грантової та технічної допомоги. Перше місце серед країн-реципієнтів посів Узбекистан, що отримав майже 60 % цієї допомоги, а саме: 316,959 млрд ієн [11]. Інтерес Японії в Узбекистані враховує його багаті природні ресурси та найбільше населення серед країн регіону. Друге місце за розміром фінансової допомоги посідає Казахстан (майже 22 %), третє - Киргизстан (майже 12 %). Для порівняння зазначимо, що Україні в цей самий період було надано 29,092 млрд ієн кредитної; 5,262 млрд ієн грантової та 2,677 млрд ієн технічної допомоги, що складає загальну суму в 37,031 млрд ієн [12]. Дані про види та розміри фінансової допомоги Японії пострадянським країнам Центральної Азії узагальнені нами в табл. 1.

Таблиця 1. - ОДР Японії в Центральній Азії (1994-2014 рр.), млрд ієн [11, 13-16]

Країна	Кредитна допомога	Грантова допомога	Технічна допомога	Загальна допомога
Узбекистан	276,63	22,979	17,35	316,959
Казахстан	95,149	6,234	13,943	115,326
Киргизстан	25,665	20,321	15,472	61,458
Таджикистан	-	26,361	6,323	32,684
Туркменистан	4,505	0,62	0,992	6,117
Центральна Азія				532,544

Іншим показником успіху японської дипломатії в регіоні можна вважати результати її інвестиційної політики. У Казахстані японські інвестиції за останні 10 років склали 4,5 млрд дол. США і є найбільшими в регіоні. У 2015 р. товарообіг між двома країнами склав 1,4 млрд дол. США [17]. Також зареєстровано 50 спільних підприємств, здійснено 6 спільних проєктів на суму понад 700 млн дол. США. На стадії активного просування ще 10 проєктів на ту ж суму. Знаковою подією стало відкриття в Кустанай заводі зі складання автомобілів "Тойота" [18].

Обсяг японських інвестицій в економіку Узбекистану перевищує 2,5 млрд дол. США і є другим за розміром у Центральній Азії. Японія інвестує проєкти у сфері залізничного транспорту, нафти і газу, енергетики, гірничої справи, автомобілебудування, телекомунікацій, електроніки, текстильної промисловості. У країні відкриті представництва великих японських корпорацій, таких як "Міцубісі", "Міцубісі", "Іточу" і "Марубені", здійснюють діяльність 11 підприємств за участю японських інвестицій. У 2015 р. товарообіг між Узбекистаном і Японією склав 253,4 млн дол. США [19].

У Туркменистані увагу Японії привертає енергетичний сектор. Для розвитку вуглеводневої промисловості Японії необхідні проєкти, які стосуються переробки газу на компоненти для добрив та виробництва хімічних речовин. Деякі приклади таких проєктів: фінансування заводу з виробництва амонію й сечовини - 450 млн дол. США, а також заводу з виробництва сірчаної кислоти - 200 млн дол. США [20], обидва реалізуються за рахунок позики Японського банку міжнародного співробітництва.

У Киргизстані та Таджикистані через політичну не-

стабільність потенціал економічних відносин з Японією ще не використаний [Там само].

Для порівняння зазначимо, що прямі іноземні інвестиції з Японії в Україну становлять 179,6 млн дол. США. Найбільший обсяг японських інвестицій залучено у сферу торгівлі й ремонту автомобілів (63 %) та переробну промисловість (35 %). Водночас з урахуванням прямих інвестицій філій японських корпорацій, розташованих у Європі, японські інвестиції в економіку України сягають 300 млн дол. США [21].

Відносини Японії з країнами Центральної Азії є оптимальним прикладом здійснення Японією стратегії "м'якої сили", яка полягає у використанні комплексу невійськових методів для забезпечення своїх інтересів. Увага Токіо до соціально-економічних і гуманітарних проблем, готовність задіяти свої потужні фінансові можливості для їх вирішення, а також невтручання у внутрішню політику, безумовно, імпонує державам регіону.

Ідея створення багатосторонньої структури взаємодії "Японія плюс Центральна Азія" була спрямована на те, щоб якісно змінити статус Японії в Центральній Азії, зробити її повноправним учасником обговорення регіональних проблем, а також шляхів подальшого розвитку регіону. Довгостроковим інтересам Токіо відповідає формування єдиного економічного простору в Центральній Азії, чому має сприяти діяльність цього форуму. Таким чином, ця багатостороння структура відіграє центральну роль у здійсненні стратегічної політики в регіоні [22].

Розширення дипломатії Японії на Захід не обмежилось упровадженням "Євразійської дипломатії" або "Дипломатії шовкового шляху", що включає Росію, Китай та країни Центральної Азії. Наступним етапом ста-

ла Східна Європа, у тому числі й Україна, що є об'єктом нової японської ініціативи за назвою "Арка свободи і процвітання".

Поняття "Арки свободи та процвітання" та "ціннісно орієнтованої дипломатії" було вперше вжито в промові міністра закордонних справ Японії Т. Асо у січні 2006 р. на семінарі Дослідницького центру Японії з міжнародних питань. На думку Т. Асо, "ціннісно орієнтована дипломатія" є врахуванням у процесі здійснення зовнішньої політики таких "універсальних цінностей", як демократія, свобода, права людини, верховенство права та ринкова економіка [23]. Міністр запропонував створити "Арку свободи та процвітання" з молодих демократичних країн, що розташовані в "зовнішньому колі Євразії", та проголосив цю ідею новою віссю зовнішньої політики Японії.

До "Арки свободи та процвітання" увійшли такі організації та країни, як "КЛВ" (Камбоджа, Лаос та В'єтнам), Індія, Афганістан, країни Середньої Азії (Казахстан, Узбекистан, Киргизія, Туркменістан, Таджикистан), Близький Схід, країни ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), Співдружність демократичного вибору (Україна, Литва, Румунія), Вишеградська четвірка (Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина) та Балтійські держави (Латвія, Литва та Естонія) [23].

Таким чином, "Арка свободи і процвітання" стала четвертим принципом зовнішньої дипломатії Японії, доповнюючи принципи "прихильності ООН", "співпраці з вільним світом" та "дипломатії в якості азійської держави", які були проголошені в 1957 р.

Міністр закордонних справ Японії Т. Асо також висловив думку про те, що Японію можна вважати "одним із досвідчених гравців" у дотриманні універсальних демократичних цінностей, посилаючись на її історію, а саме: прийняття першої конституції в 608 р., мирний характер періоду Едо (1603-1868 рр.) та становлення пацифізму в післявоєнний період [Там само].

Крім того, на думку міністра, "Японія має схвальний досвід, який демонструє її прихильність формуванню "Арки свободи та процвітання". Так, в останні роки "холодної війни" Японія надала значну допомогу країнам Східної Європи, а саме: Польщі та Угорщині в розмірі 1,95 млрд дол. США, а в 1995 р. - двом балканським країнам (Боснії та Герцеговині), у розмірі 500 млн дол. США [Там само].

Важливою ініціативою Японії в сприянні розповсюдженню демократичних цінностей вважається й оголошення в 1996 р. на Ліонському саміті Великої вісімки програми "Партнерства за демократичний розвиток", зміст якої полягав у наданні допомоги молодим демократичним країнам у побудові механізмів влади².

На додаток слід зазначити роль Японії в подоланні Азійської фінансової кризи 1996-1997 рр., коли, незважаючи на рецесію в японській економіці, азійським країнам було надано допомогу розміром у 30 млрд дол. США [Там само].

Багато японських спеціалістів позитивно оцінили впровадження ціннісно орієнтованої дипломатії. На думку Н. Канехара, відомого японського дипломата, та К. Сакамото, професора Осацького університету, основним змістом "Арки свободи та процвітання" є поширення успіхів, яких Японія досягла в наданні допомоги країнам Східної Європи та Азії. Вони зазначають, що

більшість східноєвропейських країн зараз входять до НАТО та ЄС як стабільні демократичні країни та бажають співпрацювати з Японією, а японська допомога Польщі (24,792 млрд ієн у 1989 р. [24]) є одним із прикладів успіху японської післявоєнної дипломатії. Іншим прикладом успіху вказані японські спеціалісти вважають підтримку Японією країн Південно-Східної Азії та виплату їм післявоєнних репарацій. На їх переконання, це допомогло стабілізувати суспільство та запобігти розповсюдженню комунізму, у результаті чого після закінчення "холодної війни" в країнах АСЕАН розпочалися процеси демократизації [25, с. 20-21].

Японський науковець-спеціаліст із дослідження країн Чорноморського регіону професор Ш. Муцусіка вважає проголошення "Арки свободи та процвітання" "революцією в дипломатії" Японії. На його думку, ця концепція є кроком на шляху до глобалізації японської зовнішньої політики, яка зменшила відстань між цілями її дипломатії та відповідальністю за міжнародні справи [26, с. 2-3].

Слід зазначити, що в політичних колах ця зовнішньополітична концепція також отримала позитивні відгуки. Надзвичайний та Повноважний Посол України в Японії М. Кулінич (2006-2013 рр.) у своїй статті "Сонце в Україні йде з Далекого Сходу" зазначає, що співпраця з Японією в рамках "Арки свободи та процвітання" відкриває "значні перспективи для України" та "формулює підвищений інтерес Японії до політичних та економічних процесів у Чорноморсько-Каспійському регіоні" [25, с. 27].

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні М. Мабучі (2005-2008 рр.) також позитивно оцінив цю ініціативу Японії, стверджуючи, що вона змінила місце України в зовнішній політиці Японії та що Україна отримала шанс заявити себе як про лідера регіону Балтійського, Чорного та Каспійського морів [28, с. 36].

Практичним відображенням "Арки свободи та процвітання" стало заснування діалогу "ГУАМ + Японія". Підтримка Японією ГУАМ була логічним продовженням демократичної хвилі, що охопила зовнішню політику Японії. Зустрічі діалогу "ГУАМ + Японія" відбулися у 2007 р. у Баку та Токіо, у 2008 р. у Батумі та у 2009 р. у Токіо [29]. Після невеликої перерви зустрічі глав дипломатичних місій країн - членів ГУАМ із представниками парламенту Японії було відновлено у 2011 р. з ініціативи японської сторони. У ході зустрічі було відзначено, що Токіо вважає ГУАМ "новим рубежем японської дипломатії" і має великий інтерес до відновлення активної співпраці в рамках цього форуму. У 2013 р. та 2015 р. у Токіо відбулися нові зустрічі форуму, на яких обидві сторони обмінялися думками з різних питань взаємної співпраці, зокрема, у сферах управління водними ресурсами, енергетичної безпеки й туризму, а також у міжнародній сфері [Там само].

Незважаючи на зміну влади в Японії у 2009 р. та на те, що термін "Арки свободи та процвітання" майже не використовується японськими політичними лідерами, як при Т. Асо, демократичний напрямок зовнішньої політики Японії та підтримка демократичних організацій залишаються незмінними. Чинний прем'єр-міністр Японії С. Абе, що знаходиться при владі з 2012 р., у 2013 р. у своїй промові щодо "П'яти принципів для побудови майбутнього" підкреслював "універсальні цінності", відзначаючи в якості першого принципу "захист свободи думки, слова та мови". Також у своїй промові прем'єр-міністр Японії наголошував на важливості розвитку відносин із країнами, які розділяють ці фундаментальні цінності. У цьому контексті він зазначив, що

² Ця програма була реалізована в Камбоджі, Лаосі, В'єтнамі, Монголії та Узбекистані, тобто в країнах, що зазнали труднощів у переході до демократії та ринкової економіки, та полягала в сприянні в побудові їхньої правової та судової систем.

"необхідно розглядати стратегію з панорамної перспективи мапи, включаючи США, Росію, Індію, країни АСЕАН та інші" [30].

Політика С. Абе на пострадянському просторі йде в руслі проголошених раніше Японією ініціатив та є більш активною, ніж за часів попередніх урядів. У 2015 р. прем'єр-міністр С. Абе відвідав Монголію, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан і Казахстан. Слід відзначити, що на цей час минуло дев'ять років з моменту останнього візиту прем'єр-міністра Японії до Центральної Азії. Привертає увагу й той факт, що С. Абе є першим прем'єр-міністром Японії, який відвідав Туркменістан, Таджикистан та Киргизстан, що демонструє безпрецедентний рівень інтересу Японії в цьому регіоні. Під час цих візитів С. Абе пообіцяв надати країнам Центральної Азії допомогу в розмірі 24 млрд дол. США [31].

Іншим важливим напрямком зовнішньої політики С. Абе планувалось поліпшення політичних відносин із Росією. Під час своєї кампанії на пост прем'єр-міністра Японії у 2012 р. С. Абе пообіцяв вирішити проблему Курильських островів. Проте введення санкцій проти Росії у 2014 р. у зв'язку з її агресією проти України затьмарило перспективи вирішення цього питання. У той же час зустріч С. Абе з В. Путіним у Сочі в травні 2016 р. стала важливою подією у двосторонніх відносинах [32].

С. Абе став першим прем'єр-міністром Японії, що відвідав Україну. Офіційний візит проходив з 5 до 6 червня 2015 р. перед самітом "Великої сімки" в Німеччині та відзначився двома важливими моментами. По-перше, С. Абе заявив про підтримку суверенітету та територіальної цілісності України та пообіцяв підняти питання про анексію Кримського півострова на саміті "Великої сімки", що було реалізовано згідно з цією обіцянкою [33]. Дуже символічним був візит С. Абе до Меморіалу пам'яті жертв голодомору в Україні [34]. Таким чином, Японія ще раз заявила про підтримку України в її протистоянні військовій агресії з боку Росії після введення санкцій у 2014 р. та продемонструвала підвищення значущості України в її стратегії на пострадянському просторі.

Перспективи розвитку відносин Японії з пострадянськими країнами залежать від її здатності поставити чіткі цілі на кожному напрямку та приймати конкретні дії для їх здійснення. Також важливу роль зіграє вміння Японії відстоювати свої стратегічні інтереси в умовах, коли міжнародна політична кон'юнктура може змінитися в одну мить.

У політичному плані першочерговим напрямком для Японії стануть відносини з такими важливими гравцями, як Росія та Україна. Автора цієї статті вважає, що, швидше за все, Японія й надалі буде балансувати між бажанням вирішити питання Курильських островів та поліпшити відносини з Росією, з одного боку, та прагненням продемонструвати себе в якості сучасної супердержави та підтримати міжнародні санкції проти Росії на користь України. Іншою альтернативою є зайняття відверто антиросійської позиції та посилення санкцій проти Росії, що є малоімовірним з огляду на те, що Росія є важливим гравцем міжнародних відносин та безпосереднім сусідом Японії. Проте в разі приходу до влади прагматичного проросійського прем'єр-міністра існує ймовірність того, що Японія досягне вирішення територіального спору з Росією, що може призвести до переходу політичних відносин з Україною у більш формальну площину.

В економічній сфері важливою метою для Японії є сприяння просуванню приватного капіталу в країни Центральної Азії, що вимагає створення відповідних

політичних та економічних умов. Дружні політичні відносини, принцип невтручання у внутрішні справи, реалізація гуманітарних та інфраструктурних проектів, а також інвестиційна політика - ось основні інструменти Японії в цьому напрямку. Важливе місце тут займає і необхідність встановлення надійної системи безпеки в Центральної Азії, що може бути досягнуто за допомогою співпраці в рамках структури "Центральна Азія плюс Японія" та її подальшого розвитку.

Висновки

Після краху біполярної системи міжнародних відносин Японія отримала можливість розбудови відносин із пострадянськими країнами. Перш за все, вона спрямувала свій погляд на країни Центральної Азії, багаті на природні ресурси, з якими поступово розвинула взаємовигідні відносини. У результаті цього Японією були проголошені такі зовнішньополітичні ініціативи, як "Євразійська дипломатія" та "Центральна Азія плюс Японія", що були підкріплені економічною допомогою країнам регіону та активною інвестиційною політикою.

Наступним етапом стало проголошення "Арки свободи та процвітання" або "ціннісно орієнтованої дипломатії" у 2006 р., завдяки якій Україну вперше було включено в зовнішньополітичну концепцію Японії. Такий підхід означав урахування в процесі здійснення зовнішньої політики "універсальних цінностей", таких як демократія, свобода, права людини, верховенство права та ринкова економіка. Також він закріпив попередні досягнення Японії в підтримці демократичних країн.

На сучасному етапі уряд С. Абе продовжує політичний курс його попередників щодо країн колишнього Радянського Союзу, доказом чого є його візит у 2015 р. до країн Центральної Азії та прагнення вирішити питання Курильських островів у відносинах із Росією. Завдяки більш активній позиції С. Абе, він уперше як прем'єр-міністр Японії здійснив офіційний візит до України, продемонструвавши підтримку нашої країни в протистоянні військовій агресії з боку Росії.

Подальше співробітництво Японії з пострадянськими країнами потребує від неї чітко поставлених цілей та швидкості в пристосуванні до нових політичних умов. Пріоритетами в цьому напрямку є балансування між Росією та Україною (тобто між бажанням вирішити питання Курильських островів та прагненням продемонструвати себе як сучасну супердержаву та підтримати міжнародні санкції проти Росії на користь України), а також подальша розбудова політичних та економічних відносин із країнами Центральної Азії (у рамках структури "Центральна Азія плюс Японія").

ЛІТЕРАТУРА

1. 廣瀬徹也. 対中央アジア外交の概観 - 実務レベルでの政策立案者の視点から / 宇山智彦、クリストファー・レン、廣瀬徹也. // 日本の中央アジア外交 - 試される地域戦略. - 東京: 北海道大学出版会. - (2009). - 220 с.
2. 外交青書1992 [Електронний ресурс] // 外務省. - 1992. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/1992/h04-3-4.htm#i21>.
3. 旧ソ連諸国における核遺産問題 [Електронний ресурс] // 旧ソ連非核化協力技術事務局. - Режим доступу : http://www.tecsec.org/?page_id=175.
4. Japan's Energy Supply Situation and Basic Policy [Електронний ресурс] / - Режим доступу : http://www.fepc.or.jp/english/energy_electricity/supply_situation/.

5. Len C. Japan's Central Asian Diplomacy: motivations, implications and prospects for the region / Christopher Len // CEFA Quarterly. - 2005. - № 3. - С. 127-149.

6. 国別援助実績 1991年～1998年の実績 [3]キルギス [Електронний ресурс] // 外務省 - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/jisseki/kuni/j_99/g3-03.htm.

7. Кристофер А. Лен. 일본의 중앙아시아에 대한 관심과 어떻게 이해하는가 - 開發戰略の再評価 / 宇山智彦, Кристофер А. Лен, 廣瀬徹也. // 日本の中央アジア外交 — 試される地域戦略. - 東京: 北海道大学出版会. - (2009). - 220 с.

8. 「対シルクロード地域外交」について [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/mofaj/kaidan/yojin/arc_02/silkroad_a.html.

9. 「中央アジア + 日本」対話 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/area/europe/caj/>.

10. 「中央アジア + 日本」対話行動計画 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/mofaj/kaidan/g_aso/cajd_06/kodo.html.

11. Узбекистан [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142194.pdf>.

12. Уクライна [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142328.pdf>.

13. Казгастан [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142195.pdf>.

14. Киргиз [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142196.pdf>.

15. Тажкистан [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142197.pdf>.

16. Туркменистан [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142198.pdf>.

17. Карабалін: За 10 лет объем японских инвестиций в экономику Казахстана составил \$4,5 млрд [Електронний ресурс] // Forbes. - 2016. - Режим доступу : http://forbes.kz/news/2016/06/28/newsid_114958.

18. За 10 лет Япония инвестировала в Казахстан \$5 млрд [Електронний ресурс] // Капитал. - 2015. - Режим доступу : <https://kapital.kz/economic/44917/za-10-let-yaponiya-investirovala-v-kazahstan-5-mlrd.html>.

19. Посол Японии завершает свою дипмиссию в Узбекистане [Електронний ресурс]. - 2016. - Режим доступу : http://vzglyad.az/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%AF%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%8E_67068-xeber.html.

20. Инвестиции японских компаний в энергетический сектор ЦАР [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.webecompu.ru/index.php?page=cat&newsid=2275&type=news>.

21. Торговельно-економічне співробітництво між Украї-

ною та Японією [Електронний ресурс] // Посольство України в Японії. - Режим доступу : <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/trade>.

22. Добринская О. А. О чем ведется диалог "Центральная Азия плюс Япония"? [Електронний ресурс] / О. А. Добринская // Аналитический центр "Prudent Solutions (Разумные решения)". - 2012. - Режим доступу : <http://analitika.org/index.php/tsentralnaya-aziya-i-geopolitika/9021-o-chem-vedetsya-dialog-centralnaya-aziya-plyus-yaponiya>.

23. Speech by Mr. Taro Aso, Minister for Foreign Affairs on the Occasion of the Japan Institute of International Affairs Seminar "Arc of Freedom and Prosperity: Japan's Expanding Diplomatic Horizons" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/announce/fm/aso/speech0611.html>.

24. 国別援助実績 1990年までの実績ポーランド [Електронний ресурс] // 外務省. - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/jisseki/kuni/j_90sbefore/908-12.htm.

25. 兼原信克. 「美しい国」の「主張する外交」がめざすもの -- 市民権回復外交の時代は終わった / 兼原信克, 坂本一哉. // 外交フォーラム. - 2007. - № 4. - С. 18-27.

26. 六鹿茂夫. 政策提言 : 黒海協力日本の対黒海政策 - 「自由と繁栄の弧」外交を求めて (平成18年度外務省委託研究報告書) [Електронний ресурс] / 六鹿茂夫. - 2007. - 46 с. - Режим доступу : http://www2.jiia.or.jp/pdf/report/h18_BSEC.pdf#search=%27E5%85%AD%E9%B9%BF+%E8%8C%82%E5%A4%AB+%E8%87%AA%E7%94%B1%E3%81%A8%E7%B9%81%E6%A0%84%E3%81%AE%E5%BC%A7%27.

27. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу / М. Кулінич // Зовнішні справи. - 2009. - № 8/9. - С. 20-23.

28. 馬淵睦夫. 日本国家の『形』を求めて -- 日本外交「再生」への提言 / 馬淵睦夫. // 外交フォーラム. - 2009. - № 5. - С. 36-42.

29. Політичні відносини між Україною та Японією [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/diplomacy>.

30. Abe S. The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy [Електронний ресурс] / S. Abe. - 2013. - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html.

31. What Did Abe Accomplish in Central Asia? [Електронний ресурс] // The Diplomat. - 2015. - Режим доступу : <http://thediplomat.com/2015/10/what-did-abe-accomplish-in-central-asia/>.

32. Abe meets Putin, agrees to 'new approach' in bid to resolve festering territorial dispute [Електронний ресурс] // The Japan Times. - 2016. - Режим доступу : <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/05/07/national/politics-diplomacy/abe-meets-putin-advance-bilateral-talks-isle-row-peace-treaty/#.V0SxbCFmrb6>.

33. Синдзо Абэ: Япония готова расширять партнерские отношения с новой Украиной [Електронний ресурс] // День. - 5.6.2015. - Режим доступу : <http://m.day.kyiv.ua/ru/article/den-planet/sindzo-abe-yaponiya-gotova-rasshiryat-partnerskie-otnosheniya-s-novoy-ukrainoy>.

34. 安倍内閣総理大臣のウクライナ訪問 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/mofaj/erp/c_see/ua/page4_001242.html.

Удовик Виолетта,

В 2013 г. закончила очную аспирантуру

Одесского национального университета имени И.И. Мечникова, г. Одесса

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (1991-2016 гг.)

В статье рассмотрены концептуальные основы политики Японии в отношении постсоветских стран и проанализирована эволюция ее внешней политики в регионе с момента распада Советского Союза до времени правительства премьер-министра С. Абэ, т. е. с 1991 г. по 2016 г. Основное внимание уделено внешнеполити-

чеким инициативам Японии, таким как "Евразийская дипломатия", "Центральная Азия плюс Япония" и "Арка свободы и процветания", а также финансовой помощи странам региона. Выявлены проблемные сферы и перспективы дальнейшего развития отношений Японии с постсоветскими странами.

Ключевые слова: Япония; постсоветские страны; Украина; "Евразийская дипломатия"; "Арка свободы и процветания".

Udovik Violetta,

In 2013 completed PhD course at

Odessa I.I.Mechnikov National University, Odessa, Ukraine

JAPAN'S FOREIGN POLICY IN THE POST-SOVIET REGION (1991-2016)

This article gives an outline of conceptual foundations of Japan's political course towards the post-Soviet states and analyzes evolution of its foreign policy in the region since the collapse of the Soviet Union until Prime Minister Shinzo Abe's administration in the period from 1991 to 2016. As a result of conducted research the author concludes that Japan's policy in the post-Soviet region has expanded gradually from East to West and that its original strategy is still utilized by Japan's government.

After the collapse of the Soviet Union, besides financial and nuclear security assistance to the region, the government of Japan focused on two main tasks, one being search of ways to resolve the dispute of the Kuril Islands - one of the most important issues of Japan's modern foreign policy, and the other one - establishing relations with Central Asian republics. The development of relationship between Japan and Central Asia was achieved by introducing the concept of "Eurasian diplomacy" and "Central Asia plus Japan" dialogue which led to further expansion of the scope of Japan's foreign policy towards the West. In 2006 the Minister of Foreign Affairs of Japan Taro Aso introduced the concept of "Arch of Freedom and Prosperity" in which Ukraine was mentioned for the first time. It is proved that the value-oriented diplomacy of Japan has deep roots and forms the basis of the policies of Japan's current administration. As for the financial assistance allocated to the region, the author emphasizes Japan's Official Development Assistance which was provided starting from 1994. In this regard it is noted that the biggest recipient in the period from 1994 to 2014 was Uzbekistan.

Further development of relations between Japan and post-Soviet states has good perspectives. Prime Minister Shinzo Abe's policy in the region is based on the previously introduced concepts and, at the same time, is more proactive compared to Japan's past governments. Therefore, one can expect positive trends and continued success of Japan's "soft power" diplomacy in Central Asia against its non-interference in the internal affairs of its Central Asian partners. On the other hand, an issue for Japan could be Shinzo Abe's promise to resolve the dispute of the Kuril Islands and to improve relations with Russia. It is believed that Japan will continue to support Ukraine in the issue of Russia's occupation of the Crimean Peninsula which took place in 2014 and its military aggression in Eastern Ukraine, and will be forced to balance its interests in both countries.

Keywords: Japan; post-Soviet states; Ukraine; "Eurasian diplomacy"; "The Arch of Freedom and Prosperity".

REFERENCES

1. Hirose, Y. (2009), An overview of diplomacy towards Central Asia - From the practical point of view of the policy makers, *in: Hirose Y., Uyama T., Len C., Japan's Central Asia diplomacy - Trial regional strategy*, Hokkaido Daigaku Shuippankai, Tokyo, 220 p. (jap).
2. Ministry of Foreign Affairs of Japan (1992), Diplomatic Blue book, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/1992/h04-3-4.htm#i21> (jap).
3. Technical Secretariat on Cooperation for the Elimination of Nuclear Weapons Reduced in the Former Soviet Union, Nuclear Legacy Problems in the Former Soviet Union Countries, available at: http://www.tecsec.org/?page_id=175 (jap).
4. Japan's Energy Supply Situation and Basic Policy, available at: http://www.fepec.or.jp/english/energy_electricity/supply_situation/ (eng).
5. Len, C. (2005), Japan's Central Asian Diplomacy: motivations, implications and prospects for the region, *CEF Quarterly*, Vol. 3, pp. 127-149 (eng).
6. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Country Assistance Results from 1990 to 1998 - Kirgizstan, available at: http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryō/jisseki/kuni/j_99/g3-03.htm (jap).
7. Len, C. (2009), Understanding Japan's commitment to Central Asia - Reevaluation of the development strategy, *in: Hirose Y., Uyama T., Len C., Japan's Central Asia diplomacy - Trial regional strategy*, Hokkaido Daigaku Shuippankai, Tokyo, 220 p. (jap).
8. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Japan's Silk Road Diplomacy, available at: http://www.mofa.go.jp/mofaj/kaidan/yojin/arc_02/silkroad_a.html (jap).
9. Ministry of Foreign Affairs of Japan, «Central Asia plus Japan» Dialogue, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/area/europe/caj/> (jap).
10. Ministry of Foreign Affairs of Japan, «Central Asia plus Japan» Dialogue Action Plan, available at: http://www.mofa.go.jp/mofaj/kaidan/g_aso/cajd_06/kodo.html (jap).
11. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Uzbekistan, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142194.pdf> (jap).
12. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Ukraine, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142328.pdf> (jap).
13. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Kazakhstan, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142195.pdf> (jap).
14. Ministry of Foreign Affairs of Japan, Kirgizstan, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142196.pdf> (jap).

15. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, Tajikistan, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142197.pdf> (jap).
16. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, Turkmenistan, available at: <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000142198.pdf> (jap).
17. *Forbes* (2016), Karabalin: In 10 years the volume of Japanese investments to Kazakhstan's economy equaled 4.5 billion US Dollars, available at: http://forbes.kz/news/2016/06/28/newsid_114958 (rus).
18. *Kapital* (2015), In 10 years Japan invested into Kazakhstan 5 billion US Dollars, Kapital, 2015, available at: <https://kapital.kz/economic/44917/za-10-let-yaponiya-investirovala-v-kazahstan-5-mlrd.html> (rus).
19. *Vzglyad* (2016), Ambassador of Japan finishes his diplomatic mission in Uzbekistan, available at: http://vzglyad.az/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BB_%D0%AF%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B5%D1%82_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%8E_-67068-xeber.html (rus).
20. *Webeconomy*, Investments of Japanese companies into energy sector of Central Asian republic, available at: <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=2275&type=news> (rus).
21. *Embassy of Ukraine to Japan*, Ukraine-Japan trade and economic cooperation, available at: <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/trade> (ukr).
22. Dobrinskaya, O. (2012) What is «Central Asia Plus Japan» dialogue about? *Analytical Center «Prudent Solutions»*, available at: <http://analitika.org/index.php/tsentralnaya-aziya-i-geopolitika/9021-o-chem-vedetsya-dialog-centralnaya-aziya-plyus-yaponiya> (rus).
23. *Ministry of Foreign Affairs of Japan* (2006), Speech by Mr. Taro Aso, Minister for Foreign Affairs on the Occasion of the Japan Institute of International Affairs Seminar «Arc of Freedom and Prosperity: Japan's Expanding Diplomatic Horizons», available at: <http://www.mofa.go.jp/announce/fm/aso/speech0611.html> (eng).
24. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, Country Assistance Results until 1990 - Poland, available at: http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/jisseki/kuni/j_90sbefore/908-12.htm (jap).
25. Kanehara, N., Sakamoto K. (2007), What «Proactive Diplomacy» of the «Beautiful Country» Aims for - The End of Era of Diplomacy aimed at Revival of Civil Rights, *Gaiko Forum*, Vol. 4, pp. 8-27 (jap).
26. Mutsushika, S. (2007), Policy Recommendations: Black Sea Cooperation and Japan's Black Sea Policy - A Quest for «Arc of Freedom and Prosperity» Diplomacy (Report for the Ministry of Foreign Affairs of Japan), available at: http://www2.jia.or.jp/pdf/report/h18_BSEC.pdf#search=%27%E5%85%AD%E9%B9%BF+%E8%8C%82%E5%A4%AB+%E8%87%AA%E7%94%B1%E3%81%A8%E7%B9%81%E6%A0%84%E3%81%AE%E5%BC%A7%27 (jap).
27. Kulinich, M. (2009), The Sun is coming to Ukraine from the Far East, *UA Foreign Affairs*, Vol. 8/9, pp. 20-23 (ukr).
28. Mabuchi, M. (2009) Seeking the «shape» of the Japanese state - Recommendations for the rebirth of Japan's foreign policy, *Diplomatic Forum*, Vol. 5, pp. 36-42 (jap).
29. *Embassy of Ukraine to Japan*, Political affairs between Ukraine and Japan, available at: <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/diplomacy> (ukr).
30. *Ministry of Foreign Affairs of Japan* (2013), The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy (Speech by the Prime Minister of Japan Shinzo Abe), available at: http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (eng).
31. *The Diplomat* (2015), What Did Abe Accomplish in Central Asia?, available at: <http://thediplomat.com/2015/10/what-did-abe-accomplish-in-central-asia/> (eng).
32. *The Japan Times* (2016), Abe meets Putin, agrees to 'new approach' in bid to resolve festering territorial dispute, available at: <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/05/07/national/politics-diplomacy/abe-meets-putin-advance-bilateral-talks-isle-row-peace-treaty/#.V0SxbCFmrb6> (eng).
33. *Den* (2015), Japan is ready to expand partnership relations with new Ukraine (Interview with the Prime Minister of Japan Shinzo Abe), available at: <http://m.day.kyiv.ua/ru/article/den-planety/sindzo-abe-yaponiya-gotova-rasshiryat-partnerskie-otnosheniya-s-novoy-ukrainoy> (rus).
34. *Ministry of Foreign Affairs of Japan* (2015), Prime Minister Shinzo Abe Visits Ukraine, available at: http://www.mofa.go.jp/mofaj/erp/c_see/ua/page4_001242.html (jap).

© Удовік Віолетта

Надійшла до редакції 11.10.2016